

Spiritualita a výchovno-vzdelávacie princípy jezuitského a piaristického školstva na území dnešného Slovenska v 16. až 18. storočí*

Štefan Lenčíš

<https://doi.org/10.54937/nhe.2026.15.1.61-76>

Spirituality and Educational Principles of Jesuit and Piarist Schooling in Present-Day Slovakia, 16th–18th Centuries

Abstract: *This paper examines the educational activities of the Jesuits and Piarists from the sixteenth to the eighteenth century, with particular emphasis on their contribution to the development of education in the territory of present-day Slovakia. It outlines the historical, religious, and social circumstances that influenced the establishment and development of their schools and presents the principal features of their educational traditions. Attention is also given to the organization of teaching, educational aims, curriculum, pedagogical methods, and the religious and moral formation of students.*

Particular attention is paid to a comparison of the organizationally unified Jesuit educational model, shaped by the Ratio studiorum and classical humanist studies, with the Piarist tradition, which placed particular emphasis on accessible education, the schooling of children from poorer social backgrounds, and the gradual inclusion of practical and scientific subjects. At the same time, the paper takes into account that the actual form and content of education varied according to the historical period, the level of the school, and local conditions.

The paper shows that both religious orders made a significant contribution to the development of education, culture, and intellectual life. Although their educational activities were closely connected with the religious and social aims of the Catholic Church, they also contributed to the institutionalization of schooling, the improvement of teaching methods, and the broader dissemination of education. Their educational legacy became an important part of the history of schooling in present-day Slovakia, while several of their principles continue to provide inspiration for contemporary educational reflection.

Keywords: *Jesuits, Piarists, education, schooling, Ratio studiorum, humanist education, history of education, present-day Slovakia*

*Príspevok je súčasť riešenia grantu VEGA 1/0423/24 – *Výzvy osvietenstva pre myslenie piaristov na Slovensku v 18. storočí*.

Úvod

Obdobie od 16. do 18. storočia predstavuje v dejinách územia dnešného Slovenska významnú etapu kultúrneho, spoločenského a duchovného vývoja. Reformácia a následná katolícka reforma zásadne ovplyvnili nielen náboženské pomery, ale aj školstvo a kultúrne smerovanie spoločnosti. Vzdelávanie sa stalo jedným z dôležitých prostriedkov konfesijného zápasu medzi katolicizmom a protestantizmom, pričom obe strany sa prostredníctvom škôl usilovali formovať náboženské presvedčenie, morálne hodnoty a vzdelanostnú úroveň mladej generácie.

V tomto období zohrali významnú úlohu dve katolícke rehole – Spoločnosť Ježišova a Rehoľa zbožných škôl, známe ako jezuiti a piaristi. Obe rehole prispeli k rozvoju školstva, výchovy, literatúry, umenia a vedy, hoci každá z nich vychádzala z vlastnej spirituality, osobitného poslania a pedagogickej tradície. Jezuiti vytvorili systematicky organizovaný vzdelávací model, ktorý spájal intelektuálnu náročnosť, duchovnú formáciu a prípravu žiakov na službu Cirkvi a spoločnosti. Piaristi venovali osobitnú pozornosť dostupnosti vzdelania, najmä pre deti zo sociálne slabších vrstiev, a zdôrazňovali spojenie zbožnosti, vzdelanosti a praktickej prípravy na život.

Napriek rozdielom mali obidve rehole spoločný cieľ: formovať vzdelaného a mravne zrelého človeka, ktorý by dokázal spájať vieru s poznaním, zbožnosť s rozumom a získané vedomosti so zodpovednou službou spoločnosti. Ich školy sa stali dôležitými nositeľmi katolíckej vzdelávacej tradície a významne ovplyvnili podobu školstva v ranonovovekom Uhorsku. K jeho rozvoju síce prispievali aj ďalšie rehole, cirkevné inštitúcie a protestantské školy, jezuiti a piaristi však vytvorili rozsiahle a organizačne stabilné vzdelávacie štruktúry, ktorých pôsobenie presiahlo rámec náboženskej výchovy.

Cieľom štúdie je predstaviť, analyzovať a porovnať základné prvky spirituality a výchovno-vzdelávacie princípy jezuitského a piaristického školstva na území dnešného Slovenska v 16. až 18. storočí. Pozornosť sa sústreďuje najmä na organizáciu škôl, obsah vzdelávania, pedagogické metódy, postavenie učiteľa a žiaka, ako aj na kultúrny a spoločenský význam oboch reholí. Ich pedagogické dedičstvo možno dodnes vnímať v tradícii cirkevných škôl, gymnázií a univerzitného vzdelávania.

1. Historické a spoločenské pozadie

Šestnásťte storočie bolo obdobím hlbokých spoločenských premien. Reformácia, ktorá sa začala v roku 1517 vystúpením Martina Luthera, zasiahla aj Uhorsko vrátane územia dnešného Slovenska. Protestantizmus sa šírila najmä medzi mestským obyvateľstvom a šľachtou, pričom postupne získaval silné postavenie aj v školstve. Katolícke školy upadali, kláštory sa vyprázdňovali a mnohé mestá prechádzali na evanjelickú vieru. Katolícka cirkev preto musela reagovať novým spôsobom. Protireformácia, ktorú podporovali Habsburgovci ako panovníci Uhorska, sa snažila obnoviť katolícku vieru nielen kázňami a pastoračnou činnosťou, ale aj cez vzdelávanie. Cirkev si uvedomila, že bez kvalitného školstva a výchovy mladých nebude možné duchovne a morálne obnoviť spoločnosť. Školy sa tak

stali nástrojom duchovného zápasu, ale aj priestorom pre rozvoj vedy, kultúry a umeleckej tvorby.¹

Do tohto prostredia vstúpili jezuiti – Spoločnosť Ježišova, ktorú založil svätý Ignác z Loyoly spolu so svojimi druhmi a ktorú v roku 1540 pápež Pavol III. oficiálne schválil. Jezuiti sa rýchlo stali hlavnou oporou katolíckej obnovy. Ich príchod do Uhorska v polovici 16. storočia bol súčasťou širšej snahy o náboženskú i kultúrnu reformu. Prvý pokus o založenie jezuitského kolégia na území dnešného Slovenska sa uskutočnil v Trnave roku 1561. Táto fundácia však nemala trvalý charakter a stabilné jezuitské pôsobenie v meste sa rozvinulo až v nasledujúcom období. Neskôr vznikali ďalšie jezuitské kolégia, rezidencie a misijné pôsobiská. Významnými centrami jezuitského vzdelávania a pôsobenia sa na území dnešného Slovenska stali Trnava, Košice, Bratislava, Prešov, Levoča a Banská Bystrica. Tieto pracoviská prispievali k rozvoju katolíckej vzdelanosti, pastorácie a kultúrneho života.²

O niekoľko desaťročí neskôr, v 17. storočí, prišli na územie dnešného Slovenska piaristi – členovia Rehole zbožných škôl (*Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), ktorú založil sv. Jozef Kalazanský (1557 – 1648).³ Ich poslanie sa v niektorých aspektoch odlišovalo od poslania jezuitov: chceli sprístupniť vzdelanie všetkým, najmä chudobným deťom, ktoré dovtedy nemali možnosť navštevovať školy. V roku 1642 vznikol piaristický kláštor a škola v Podolínci, ktorý v tom čase patrili medzi spišské mestá v poľskom zálahu. Podolínske kolégium sa postupne stalo významným strediskom piaristického školstva a katolíckej vzdelanosti v spišskom regióne.⁴

Obe rehole pôsobili v rovnakom konfesionálnom a kultúrnom prostredí. Ich vzťahy sa v jednotlivých obdobiach pohybovali od paralelného pôsobenia až po vzájomnú konkurenciu, najmä pri zakladaní škôl a rozširovaní vyššieho vzdelávania. Školy oboch reholí vytvorili sieť vzdelávacích centier, ktoré nielen šíрили katolícku vieru, ale prispievali aj k zvyšovaniu úrovne vzdelanosti, jazykovej kultúry a vedeckého poznania.⁵

2. Základné prvky spirituality a pedagogiky jezuitského a piaristického školstva

Spiritualita oboch reholí významne ovplyvňovala ich výchovné ciele, pedagogické metódy a chápanie úlohy učiteľa. Jezuitská pedagogika vyrastala z ignaciánskej spirituality a zdô-

¹ HERTLING, Ludwig. Dejiny Katolíckej cirkvi. Trnava : Dobrá kniha 1983, s. 255 – 261.

² KRAPKA, Emil – MIKULA, Vojtech. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Dobrá kniha 1990, s. 24 – 27.

³ VOLEK, Peter. Piaristická scholastická filozofia v Uhorsku. Nové rukopisy z archívu v Brezne a ich vzťah k osvieteniu. In *Kultúrne dejiny*. 2025, roč. 16, č. 2, s. 223 – 234. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.2.222-249>

⁴ ČELOVSKÝ, František. Periodizácia dejín rehole piaristov na Slovensku. In Kollár, Pavol (ed). *Návrat k prameňom. TEXTM: Prievidza 1992*, s. 15; CHALUPECKÝ, Ivan. Piaristické kolégium v Podolínci. In *Pogranicze Polsko-Slowackie – Pohraničie Poľsko Slovenské : Rocznik Euroregionu „Tatry“ 2002/Ročenka Euroregionu „Tatry“ 2002*. Nowy Targ : Związek Euroregion „Tatry“, 2002, s. 13 – 24.

⁵ RIEDEL, Julia, Anna. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.* Stuttgart : Steiner (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, 77), 2012, XIV-611, s. 6. – Jezuitské školy zohrávali kľúčovú úlohu vo formovaní katolíckeho školstva v Uhorskom kráľovstve. Keďže slúžili ako model pre ostatné katolícke vzdelávacie inštitúcie, predstavujú vhodné východisko pri charakteristike organizácie a fungovania katolíckeho vzdelávacieho systému. <https://doi.org/10.25162/9783515105569>

razňovala spojenie poznania, duchovného rozlišovania a služby Bohu i spoločnosti. Piaristická pedagogika vychádzala z duchovného odkazu svätého Jozefa Kalazanského a osobitne spájala zbožnosť, vzdelávanie a službu deťom, najmä deťom zo sociálne slabších vrstiev. V oboch prípadoch preto škola nebola iba miestom odovzdávania vedomostí, ale aj prostredím duchovnej, mravnej a osobnostnej formácie.

2.1 Základné prvky jezuitskej spirituality a pedagogiky

Zásady jezuitskej pedagogiky vychádzajú zo spirituality svätého Ignáca z Loyoly, osobitne z princípov obsiahnutých v Duchovných cvičeniach, ako aj z ustanovení Konštitúcií Spoločnosti Ježišovej.⁶ Ich cieľom je rozvíjať človeka v pravde, slobode a láske, pričom výchova má smerovať k celostnému rastu osobnosti – intelektuálnemu, morálnemu i duchovnému.

Niektoré princípy ignaciánskej spirituality možno v pedagogickej rovine interpretovať ako východiská pre individuálny prístup k žiakovi, aktívne osvojovanie poznatkov a spájanie intelektuálneho rastu s formovaním vôle a charakteru.

Medzi najvýznamnejšie myšlienky, ktoré formovali ignaciánsku pedagogiku, patria:

- Pojem učenia – učenie zahŕňa všetky metódy prežívania, uvažovania a konania v súlade s pravdou. Je zároveň procesom, ktorý pomáha človeku zbavovať sa vnútorných prekážok brániacich slobode a duchovnému rastu.
- Úloha učiteľa – učiteľ má sprostredkovať fakty verne a systematicky, pričom má viesť študentov k samostatnému premýšľaniu. Jeho vysvetlenia majú byť stručné a podnetné, aby žiaci sami objavovali súvislosti a dospeli k hlbšiemu pochopeniu učiva. Cieľom nie je množstvo vedomostí, ale ich vnútorné prežitie a pochopenie („*non multa sed multum*“ – nie veľa, ale dôkladne).
- Rozum a vôľa – pri každom procese učenia sa uplatňuje nielen intelekt, ale aj vôľa a schopnosť vnútorne prežívať lásku k pravde a poznaniu.
- Rozvrh štúdia – štúdium sa má vykonávať v stanovených obdobiach, ktoré zohľadňujú prirodzené rozdelenie učiva. Učiteľ má byť flexibilný – prispôsobovať tempo a rozsah štúdia individuálnym schopnostiam a potrebám žiakov.

Sv. Ignác z Loyoly

⁶ *Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*, Part IV, ch.1, St. Louis: The Institute of Jesuit Sources, 1996.

- Postoj študenta – študent má pristupovať k štúdiu s otvoreným srdcom, veľkorysťou a vnútornou slobodou. Mal by sa učiť trpezlivo, bez uponáhľanosti, a usilovať sa o hĺbku poznania, nie o jeho kvantitu.
- Vytrvalosť v štúdiu – odporúča sa venovať učeniu dostatok času a úsilia, aj keď sa objavia prekážky či únava. Vytrvalosť sa považuje za cestu k zrelosti a sebazapreniu.
- Otvorenosť pravde – študent má bojovať proti všetkému, čo mu bráni prijať pravdu v plnosti; len tak môže Stvoriteľ účinne pôsobiť v jeho duši.
- Spolupráca s učiteľom – žiak má otvorene komunikovať svoje ťažkosti a nejasnosti, aby mohol byť proces učenia prispôsobený jeho individuálnym možnostiam.
- Individualizácia výučby – vzdelávanie má byť vždy prispôsobené konkrétnym okolnostiam, veku a schopnostiam žiaka.

Na vzdelanie a formáciu jezuitských učiteľov sa kládli vysoké požiadavky. Pred pedagogickým pôsobením absolvovali filozofickú, prípadne teologickú prípravu a podľa stupňa školy aj osobitnú metodickú formáciu. Požadovaný rozsah štúdia a prípravy sa mohol líšiť podľa obdobia, vyučovaného predmetu a typu školy. Osobitné postavenie v jezuitskom školstve mal učiteľ, ktorý zohrával dôležitú úlohu pri formovaní osobnosti študentov. Dôraz sa kládol na jeho odbornú pripravenosť, morálny príklad a duchovnú zrelosť.⁷

2.2 Základné prvky piaristickej spirituality a pedagogiky

Z duchovného odkazu svätého Jozefa Kalazanského vyrástla jedinečná pedagogická koncepcia, ktorá spájala kresťanskú zbožnosť, humanizmus a sociálnu otvorenosť. Jej princípy boli neskôr kodifikované v *Konštitúciách Zbožných škôl* a dodnes predstavujú základ piaristickej identity.

Medzi najdôležitejšie prvky spirituality a pedagogiky piaristov patria:

- ústredná úloha odkazu na Krista – on je cestou k Otcovi a dokonalým učiteľom, ktorý prijíma maličkých a chudobných,
- materinská ochrana a príhovor Panny Márie, ktorá je patrónkou a ochrankyňou všetkých členov rehole,
- láska k chudobe ako prejav nasledovania chudobného Krista a účasť na osude tých, ktorým sa rehoľa usiluje slúžiť,
- pokorná hrdosť na to, že piaristi sú „spolupracovníkmi pravdy“,
- vzdelávanie ako služba – učenie je chápané ako nástroj prospechu jednotlivca aj celej spoločnosti,
- výchova je určená predovšetkým chudobným, pričom forma tejto služby je chápaná ako apoštolské poslanie,
- škola je považovaná za najefektívnejší a najstabilnejší prostriedok výchovy,
- vzdelávanie má začínať už v ranom detstve, keď je duša dietťaťa najvnímavejšia a formovateľná,

⁷ BIKFALV, Géza. A rendalapítók lelki és szellemi öröksége a jezsuita és a piarista oktatásban. In <https://jezsuita.hu/hirek/a-rendalapitok-lelki-es-szellemi-oroksege-a-jezsuita-es-a-piarista-oktatasban-1-resz>.

- výchova má predchádzať zlu, nie ho len potláčať, čím sa kladie dôraz na prevenciu a morálnu formáciu,
- úlohou učiteľa je pomôcť mladému človeku nadobudnúť zručnosti potrebné pre život v spoločnosti a pre výkon zvoleného povolania,
- používanie jasných, praktických a účinných metód, spojené s otvorenosťou voči novým pedagogickým prístupom.⁸

3. Vzdelávací systém a pedagogické zásady jezuitov

Jezuitské školstvo predstavovalo v 16. až 18. storočí jeden z najvýznamnejších a najprepracovanejších vzdelávacích systémov v Európe. Jeho cieľom nebolo iba sprostredkovanie vedomostí, ale predovšetkým všestranné formovanie osobnosti žiaka v duchu katolíckej viery, mravnej zodpovednosti a služby spoločnosti. Nasledujúca kapitola približuje organizáciu jezuitských škôl podľa *Ratio studiorum*, charakteristické pedagogické zásady a vyučovacie metódy, ako aj kultúrny a spoločenský význam jezuitského vzdelávania na území dnešného Slovenska.

3.1 Ratio studiorum a organizácia škôl

Jezuiti priniesli do stredoeurópskeho priestoru jednotný a dôkladne premyslený systém vzdelávania – *Ratio studiorum* (lat. *plán štúdií*), ktorý bol oficiálne schválený v roku 1599.⁹ Tento dokument sa stal základom pre výučbu vo všetkých jezuitských školách a vytváral spoločný organizačný a metodický rámec jezuitského vzdelávania, ktorý sa uplatňoval v jednotlivých krajinách s prihliadnutím na miestne podmienky. Svojou systematickosťou, dôrazom na disciplínu a duchovnú formáciu sa stal vzorom aj pre mnohé iné cirkevné a svetské školské inštitúcie.¹⁰

Ratio studiorum stanovovalo presné pravidlá pre učiteľov, študentov i organizáciu školského dňa. Každý predmet mal určené osnovy, metodiku a cieľ, pričom sa dbalo na súlad medzi intelektuálnou náročnosťou učiva a schopnosťami žiaka. Učitelia, väčšinou členovia rehole, museli byť nielen odborne zdatní, ale aj príkladom v náboženskom a mravnom živote. Veľký dôraz sa kládol na poriadok, presnosť a zodpovednosť – hodnoty, ktoré mali pripraviť študentov na službu Cirkvi a spoločnosti.¹¹

Školy boli rozdelené do viacerých stupňov: nižšie štúdium pozostávalo z troch gramatických tried, triedy humanít a triedy rétoriky; vyššie štúdiá zahŕňali najmä filozofiu a teológiu. V centre výučby stáli klasické jazyky – latinčina a gréčtina –, ktoré sa chápali nielen ako prostriedok intelektuálnej formácie, ale aj ako nástroj duchovného a mravného rozvoja. Prostredníctvom textov antických autorov sa rozvíjala schopnosť logického myslenia, argumentácie a rétorickej zdatnosti, ktorá bola pre jezuitské školstvo charakteristická. Okrem jazykov sa učila logika, poetika, dejepis, zemepis a neskôr aj matematika či

⁸ BIKFALVI, Géza. A rendalapítók lelki és szellemi öröksége a jezsuita és a piarista oktatásban. In <https://jezsuita.hu/hirek/a-rendalapitok-lelki-es-szellemi-oroksege-a-jezsuita-es-a-piarista-oktatasban-2-resz>.

⁹ *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu Superiorum permissu*. Neapoli 1568. (*Ratio studiorum* – „Poriadok a spôsob štúdia Spoločnosti Ježišovej“).

¹⁰ HAEKO, Jozef – ROJKA, Ľuboš. Dejiny jezuitov v Bratislave do roku 1773. Dobrá kniha, Trnava 2015, s. 40 – 44.

¹¹ BIZOŇOVÁ, Monika. *Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17. – 18. storočí*. Kraków 2018, s. 25 – 29.

fyzika, čím jezuiti reagovali na potrebu modernejších poznatkov. V priebehu 17. a 18. storočia sa do učebných plánov postupne začleňovali aj základy prírodných vied a experimentálne poznanie, hoci vždy v súlade s katolíckym učením. Osobitný dôraz kládli na rétoriku a školské divadlo, ktoré považovali za prostriedky rozvíjania vyjadrovacích schopností, sebadisciplíny a náboženskej i morálnej formácie. Študentské divadlá, inscenované pri sviatkoch či významných udalostiach, sa stali významným kultúrnym fenoménom barokového obdobia.¹²

Významnými centrami jezuitského vzdelávania a pôsobenia sa na území dnešného Slovenska stali Trnava, Košice, Bratislava, Prešov a Levoča. Osobitné postavenie mala Trnava, ktorá sa po založení univerzity v roku 1635 zaradila medzi najvýznamnejšie centrá katolíckej vzdelanosti v Uhorsku.¹³

3.2 Pedagogické zásady a metódy

Jezuiti vychádzali z presvedčenia, že cieľom výchovy je formovanie rozumovo aj morálne zrelého kresťana, ktorý bude schopný slúžiť Bohu i spoločnosti. Ich pedagogický systém spájala náboženskú formáciu s intelektuálnym rastom a usiloval sa o harmonický rozvoj osobnosti. Základom bolo poznanie, že pravá múdrosť vychádza z viery a že vzdelanie má viesť k službe a zodpovednosti.¹⁴

Celý výchovno-vzdelávací proces sa vyznačoval prísnou disciplínou, súťaživosťou a presne stanoveným poriadkom hodín. V školách panovala pevná organizácia, ktorá určovala nielen priebeh vyučovania, ale aj správanie žiakov mimo hodín. Učiteľ mal byť nielen odborníkom vo svojom predmete, ale aj vzorom kresťanskej zbožnosti a života, preto sa od neho očakávalo, že svojím príkladom bude viesť žiakov k duchovnej i morálnej dokonalosti. Vo vyučovaní sa používala metóda opakovania a memorovania, pričom sa kládol dôraz na presnosť, poriadok a argumentáciu. Učitelia podporovali aktívne zapájanie žiakov do výkladu prostredníctvom diskusií, otázok a rétorických cvičení. Žiaci boli rozdeľovaní do skupín, ktoré medzi sebou súťažili o najlepšie výsledky – systém tzv. *aemulatio* mal rozvíjať snahu o dokonalosť, vytrvalosť a vnútornú disciplínu. Súťaživosť sa považovala za prostriedok sebazdokonaľovania, nie za cieľ sám osebe.¹⁵

¹² BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*. Verbum – Ružomberok 2019, s. 12 – 15.

Jezuitom sa už v priebehu 17. a 18. storočia podarilo vybudovať rozsiahlu sieť stredných škôl v Uhorskom kráľovstve, čím získali dominantné postavenie v oblasti stredoškolského vzdelávania. Významnú úlohu zohrávali aj v univerzitnom školstve, ktoré bolo takmer výlučne pod ich správou. O rozsahu ich pôsobenia svedčí aj skutočnosť, že v roku 1765 bolo z celkového počtu 62 katolíckych škôl vyššieho typu v Uhorskom kráľovstve (bez Sedmohradského veľkokniežatstva) väčšina vedená jezuitmi. Zvyšné vzdelávacie inštitúcie spravovali predovšetkým piaristi, ale aj františkáni, paulíni, dominikáni, premonštráti a benediktíni. – RIEDEL, Julia, Anna. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 59.

¹³ KUDLÁČOVÁ, Blanka. Jezuitské vzdelávanie a jeho špecifika na Slovensku v rokoch 1561až 1773. In MARINČÁK, Šimon – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Natio erudita. Školstvo v konfesijnom prostredí na Slovensku v minulosti*. Košice : Centrum spirituality Výchov – Západ Michala Lacka, 2019, s. 192 – 193.

¹⁴ Úmysel vzniku Spoločnosti Ježišovej výstižne definuje potvrdzujúca pápežská listina, v ktorej sa uvádzajú aj nasledujúce myšlienky: „...bola založená najmä preto, aby poskytovala duchovnú útechu kresťanským veriacim, najmä prostredníctvom verejných kázní, služby Božieho slova, duchovných cvičení, charitatívnej činnosti, najmä kresťanskej výchovy detí a nevzdelaných, a sponed, pre pokrok duší v kresťanskom živote a doktríny a pre šírenie viery.“ – Regimini Militantis Ecclesiae. In *Institutum Societatis Iesu*. Florentiae, 1892, s. 3 – 7 (pôvodný latinský text).

¹⁵ Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu. Rím: Typographia Vaticana, 1599.

Významné miesto v jezuitskom vzdelávaní malo aj školské divadlo (*theatrum scholasticum*). Tieto predstavenia mali didakticko-náboženský charakter a zvyčajne sa inscenovali pri cirkevných sviatkoch alebo návštevách významných osobností. Ich cieľom nebolo iba pobaviť, ale najmä upevniť náboženské a morálne zásady, rozvíjať rečnícke schopnosti a schopnosť vystupovania na verejnosti. Takéto dramatické formy výchovy významne prispievali k formovaniu barokovej kultúry a k šíreniu katolíckych ideálov v spoločnosti.¹⁶

3.3 Kultúrny a spoločenský význam

Jezuitské školy mali mimoriadny význam pre rozvoj kultúrneho a duchovného života Slovenska v 17. a 18. storočí. Formovali vzdelanú elitu, z ktorej vychádzali duchovní, učitelia, umelci i štátni úradníci, ktorí sa výrazne podieľali na formovaní intelektuálneho a spoločenského prostredia ranonovovekého Uhorska. Z prostredia jezuitského školstva vyšli viacerí významní učitelia, pedagógovia a cirkevní predstavitelia, medzi nimi napríklad Martin Szentiványi.¹⁷

Jezuiti sa významne zaslúžili o rozvoj literatúry, hudby, architektúry a prírodných vied. Zakladali knižnice, observatóriá, zbierky prírodných kuriozít a tlačiarne – napríklad Trnavská univerzita mala jednu z najlepšie vybavených tlačiarň v celom Uhorsku a vydávala teologické, filozofické i vedecké spisy, ktoré ovplyvňovali vzdelanosť v celom regióne. Jezuiti sa tak stali sprostredkovateľmi nových myšlienok a poznatkov zo západnej Európy, čím prispeli k celkovému kultúrnemu prepojeniu Slovenska s európskym intelektuálnym priestorom.¹⁸

Jezuitská činnosť nepriamo prispievala aj k rozvoju domácej jazykovej a literárnej kultúry, hoci hlavným vyučovacím a vedeckým jazykom zostávala latinčina. V pastorácii, kázňach, piesňach a niektorých dramatických predstaveniach sa uplatňovali aj jazyky miestneho obyvateľstva. Tým sa rozširoval dosah jezuitského náboženského a kultúrneho pôsobenia aj mimo latinsky vzdelaného prostredia. Ich pedagogická, misijná a kultúrna činnosť zanechala významnú stopu v dejinách vzdelávania a kultúry ranonovovekého Uhorska.¹⁹

4. Vzdelávací systém a pedagogika piaristov

Piaristické školstvo vyrastalo z duchovného a pedagogického odkazu svätého Jozefa Kalazanského, ktorý spájal kresťanskú výchovu so sprístupňovaním vzdelania deťom a mládeži, osobitne zo sociálne slabších vrstiev. Jeho konkrétna podoba sa menila podľa obdobia, stupňa školy a miestnych podmienok. Nasledujúca kapitola približuje obsah a organizáciu piaristického vzdelávania, základné pedagogické zásady a kultúrno-výchovnú činnosť piaristických škôl na území dnešného Slovenska.

¹⁶ ROJKA, Ľuboš. Jezuitská pedagogika, filozofia a Trnavská univerzita v Trnave. In: Lichner, Miloš – Grendová, Kristína (eds). *Jezuitské princípy utvárajúce univerzitné vzdelávanie*. Trnavská univerzita 2014, s. 97 – 109.

¹⁷ LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551 – 1773)*. Pars II. Rím 1988, s. 1658.

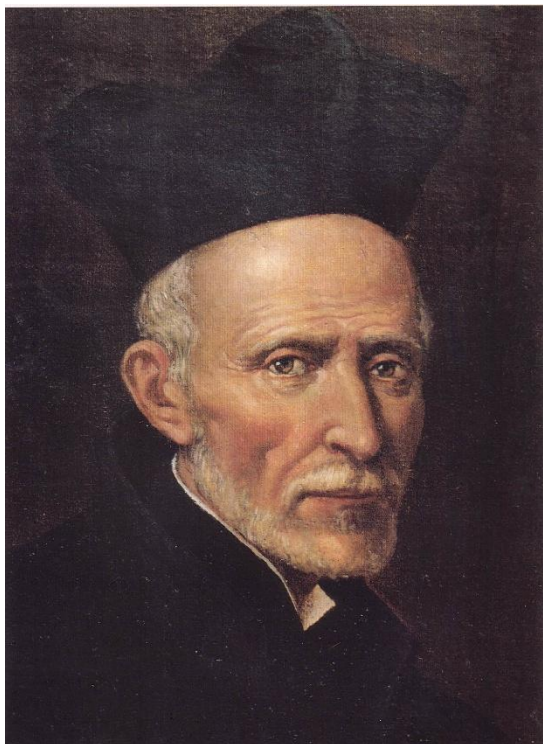
¹⁸ SZENTIVÁNYI, Martin. *Curio siora et selectiora variarum scientiarum miscellanea*. Tyrnaviae, 1689.

¹⁹ BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*. Verbum – Ružomberok 2019, s. 12 – 15.

4.1 Obsah a štruktúra vzdelávania

Piaristi zaradili medzi hlavné poslanie rehole poskytovanie bezplatného vzdelávania deťom a mládeži, osobitne deťom z chudobných rodín. Prvá Kalazanského škola vznikla v Ríme roku 1597 a stala sa východiskom piaristickej vzdelávacej tradície.²⁰ Na území Slovenska vzniklo prvé piaristické kolégium v Podolínci roku 1642, ktoré sa rýchlo rozvinulo na významné centrum vzdelanosti Spiša a postupne ovplyvnilo i školský vývoj v ďalších mestách, ako boli Prievidza, Nitra, Trenčín či Senec.²¹

Obsah piaristického vzdelávania nadväzoval na tradičné jazykové a humanitné štú-

Sv. Jozef Kalazanský

dium, postupne sa však rozširoval aj o matematické, prírodovedné a prakticky orientované predmety. Popri náboženskej výchove, gramatike, rétorike a latinčine sa podľa obdobia, stupňa školy a miestnych podmienok vyučovali napríklad aritmetika, geometria, dejepis, zemepis, zoológia, botanika, fyzika alebo základy poľnohospodárstva a záhradníctva. Rozsah výučby pritom závisel aj od počtu dostupných učiteľov, preto nemožno predpokladať, že všetky uvedené predmety boli zastúpené na každej piaristickej škole rovnako.²²

Piaristi sa usilovali spájať rozvoj rozumových schopností s náboženskou a mravnou výchovou a s prípravou žiakov na praktický život. V závislosti od miestnych podmienok používali popri latinčine aj domáce jazyky, najmä v počiatočnom vyučovaní, katechéze a komu-

²⁰ Constitutiones Scholarum Piarum. Rím: Congregatio Scholarum Piarum, 1621. Zbožné školy Zbožné školy (*Scholae Piae*) sa v priebehu prvej polovice 17. storočia rozšírili mimoriadne rýchlym tempom – najprv v Taliansku a postupne aj v strednej Európe. Ich zakladateľ svätý Jozef Kalazanský osobne dohliadal na zakladanie nových komunít a škôl: v roku 1616 navštívil *Frascati*, v roku 1618 *Narni*, v roku 1623 *Savonu* a *Carcare*, a napokon v roku 1626 strávil šesť mesiacov v *Neapole*, kde položil základy ďalšej vzdelávacej inštitúcie. Význam jeho celoživotného úsilia uznal aj pápež Urban VIII., ktorý ho 12. januára 1632 na žiadosť členov rehole vymenoval za doživotného generála rehole Zbožných škôl (*Praepositus Generalis*).

²¹ ČELOVSKÝ, František. Periodizácia dejín rehole piaristov na Slovensku. In Kollár, Pavol (ed). In *Návrat k prameňom*. TEXTM: Prievidza 1992, s. 15 – 16.

Od roku 1642 boli na území dnešného Slovenska postupne zakladané tieto kolégia:

Podolínec, založený v roku 1642 Stanislavom Lubomírskym; Prievidza, založená v roku 1666 grófkou Františkou Khuen-Pálffyovou; Brezno, založený v roku 1673 cisárom Leopoldom I.; Svätý Jur, založený v roku 1685 Jurajom Szelepcsényim; Nitra, založený v roku 1701 biskupom Ladislavom Matyasovszkým; Krupina, založený v roku 1720 Pavlom Olaszom; Ružomberok, založený v roku 1729 Jánom Jakubom Lövenburgom; Sabinov, založený v roku 1740 Štefanom Dessefým a mestom Sabinov; Banská Štiavnica, založený jezuitmi v roku 1772 a darované Máriou Teréziou; Trenčín, darovaný Máriou Teréziou v roku 1772 po jezuitoch; Levice, založený v roku 1815 Mikulášom Eszterházym.

²² AUSZ, Mariusz. The Educational Activity of the Piarist Order in the Lithuanian Province in the 18th Century. In *Res Historica*. 2025, č. 59, s. 997 – 1000. <https://doi.org/10.17951/rh.2025.59.981-1009>

nikácii so žiakmi. Táto prax podporovala jazykovú dostupnosť vzdelávania a kontakt školy s miestnym obyvateľstvom.²³

4.2 Pedagogické zásady a prístup k žiakovi

Motto rehole – *Pietas et litterae* („Zbožnosť a vzdelanosť“) – vyjadrovalo ideál harmonického rozvoja rozumu, vôle a srdca, ktorý mal viesť k formovaniu múdreho, mravne zreleho a spoločensky prospešného človeka. Piaristi zdôrazňovali ľudskosť, miernosť a porozumenie vo výchove, pričom vychádzali z presvedčenia, že žiak sa učí najlepšie v prostredí dôvery a láskavosti. Ich pedagógovia mali byť nielen učiteľmi, ale aj priateľmi, sprievodcami a morálnymi vzormi, ktorí žiakom ukazovali cestu k viere i poznaniu vlastným životom.²⁴

Piaristický výchovný ideál zdôrazňoval miernosť, trpezlivosť, povzbudenie a osobný príklad učiteľa. V konkrétnej školskej praxi sa však podobne ako v iných ranonovovekých vzdelávacích inštitúciách uplatňovala aj disciplína, opakovanie a memorovanie. Piaristi využívali názorné pomôcky, praktické cvičenia, dramatizáciu a ďalšie postupy, ktorých konkrétna podoba závisela od vyučovaného predmetu a miestnych podmienok.²⁵

Súčasťou života niektorých piaristických škôl boli hudba, spev a školské divadlo. Spevokoly, hudobné telesá a divadelné predstavenia vystupovali pri cirkevných slávnostiach a mestských podujatiach, čím školy prispievali ku kultúrnemu a spoločenskému životu miest. Konkrétny rozsah týchto aktivít sa však líšil podľa obdobia, možností a miestnych podmienok jednotlivých kolégií.²⁶

4.3 Kultúrno-výchovná činnosť

Podobne ako jezuiti, aj piaristi pestovali tradíciu školských divadiel, ktoré mali nielen zábavnú, ale predovšetkým výchovnú a katechetickú funkciu. Piaristické školské predstavenia spracúvali náboženské, biblické, historické a mravoučné témy. Jazyk predstavení závisel od obdobia, prostredia a zamýšľaného publika; popri latinčine sa mohli uplatňovať aj domáce jazyky. Podobne ako v jezuitskom školstve malo divadlo nielen kultúrnu, ale aj didaktickú, náboženskú a reprezentačnú funkciu. Kolégiá piaristov sa postupne stali ohniskami kultúrneho a intelektuálneho života v mestách, ako boli Prievidza, Nitra, Svätý Jur, Krupina, Podolínec či Rožňava. Okrem vyučovania organizovali koncerty, literárne akadémie, verejné skúšky, dišputácie a vedecké prednášky, ktoré priťahovali širokú verejnosť. Týmto spôsobom piaristi prispievali nielen k vzdelanosti, ale aj k formovaniu kultúrnej identity miestneho obyvateľstva.²⁷

²³ ČIŽMÁR, Marián. *Kalazanského zbožné školy v Sabinove*. Prešov 2001, s. 43 – 48.

²⁴ KALASANSKÝ, Jozef. *Epistolae selectae*. Roma: Congregatio Scholarum Piarum, 1645, s. 12 – 14.

²⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kalazanského zbožné školy v Sabinove*, s. 43 – 48.

²⁶ KAČIC, Ladislav. Hudba v školskej hre piaristov na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Musicologica Slovaca*, 2012, roč. 3, č. 2, s. 165 – 194.

²⁷ VALACH, Július. Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990. In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996. História a súčasnosť*. Prievidza, 1996, s. 54 – 59.

V priebehu 18. storočia sa viaceré piaristické školy postupne otvárali novým prírodovedným poznatkom a praktickejšie orientovanému vzdelávaniu. Piaristi tak predstavovali jeden z dôležitých článkov medzi barokovou katolíckou vzdelávacou tradíciou a reformnými tendenciami druhej polovice 18. storočia.²⁸

5. Porovnanie jezuitského a piaristického školstva

Jezuiti a piaristi mali spoločný cieľ – formovať vzdelaného a morálne zrelého človeka, ktorý bude schopný slúžiť Bohu i spoločnosti. Ich školské systémy sa však odlišovali v organizácii, cieľoch i pedagogických princípoch.²⁹ Jezuitské školstvo sa vyznačovalo vysokou mierou organizačnej jednotnosti, dôrazom na klasické humanitné vzdelanie a rétorickú prípravu. Piaristické školy kladli výraznejší dôraz na počiatočné vzdelávanie, sociálne dostupnú výučbu a postupné rozširovanie praktických a prírodovedných predmetov. Rozdiely medzi oboma systémami však neboli absolútne a v konkrétnych školách záviseli aj od miestnych podmienok a obdobia. Jezuiti budovali presne štruktúrovaný systém výučby podľa dokumentu *Ratio studiorum*, ktorý určoval obsah, organizáciu aj metodiku vzdelávania. Piaristické školstvo sa rozvíjalo v súlade s poslaním rehole a pružnejšie reagovalo na sociálne a vzdelávacie potreby jednotlivých regiónov.³⁰

V oblasti jazykovej politiky dominovala v jezuitských školách latinčina, symbol akademickej univerzality. Piaristické školy v závislosti od miestnych podmienok využívali popri latinčine aj domáce jazyky, najmä pri počiatočnom vyučovaní, katechéze a komunikácii so žiakmi, čím zvyšovali jazykovú dostupnosť počiatočného vzdelávania. Jezuiti využívali súťaživosť a disciplínu ako prostriedok výchovy, zatiaľ čo piaristi zdôrazňovali láskavosť, trpezlivosť a motiváciu. V oboch systémoch sa uplatňovala školská disciplína, náboženská výchova, opakovanie učiva aj osobný príklad učiteľa. Rozdiely spočívali predovšetkým v organizačnom usporiadaní, sociálnom zameraní a postupne aj v skladbe vyučovacích predmetov.³¹

V oblasti kultúry mali obe rehole výrazný vplyv na rozvoj divadelného umenia a hudby. Jezuiti sa zameriavali na veľkolepé latinské náboženské drámy, zatiaľ čo piaristi dávali priestor aj viacjazyčným a didaktickým hrám s morálnym posolstvom.³²

²⁸ KAČIC, Ladislav. Hudba v školskej hre piaristov na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Musicologica Slovaca*. 2012, roč. 3 (29), č. 2, s. 165 – 194.

²⁹ BARTUŠEK, Václav. Jezuité a piaristé – sourozenci. In *Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae Pragensis* 2010, tomus I., fasc. 1, p. 43.

³⁰ VALACH, Július. *Piaristi v Prievdži 1666 – 1950/1990*, s. 38 – 39.

³¹ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae fundationes : zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Pro Historia: Bratislava 2009, s. 165 – 167.

³² KLIMEKOVÁ, Agáta. Piaristické školské hry a divadelníctvo. In *Knižnica*, roč. 5, č. 1 – 2, 2004, s. 46 – 50. – Podľa maďarského historika Antona Prónaia zakladateľ rehole piaristov sv. Jozef Kalazanský spočiatku nebol naklonený divadelným predstaveniam. Domnieval sa, že divadlo si vyžaduje príliš veľa času a môže mať nepriaznivý vplyv na mravnú výchovu mládeže. Napriek tomu, v snahe vyhovieť požiadavkám veriacich a podporiť rozvoj rečníckych schopností svojich žiakov, povolil študentom verejne prednášať kázne v kostoloch za prítomnosti veriacich. Svoj postoj odôvodňoval slovami: „S väčšou usilovnosťou sa treba učiť vedné disciplíny a bázeň Božiu, lebo iba to sa páči Božej prozreteľnosti, a treba odmietať prázdny aplauz ľudí, ktorí sa vyžívajú vo vonkajších prejavoch“.

Obe rehole významne prispeli k vývoju školstva na území dnešného Slovenska: jezuiti najmä organizačnou jednotnosťou a rozvojom humanitného a vyššieho vzdelávania, piaristi osobitným dôrazom na sociálnu dostupnosť a postupné rozširovanie prakticky orientovanej výučby.³³

Porovnávacia tabuľka

Aspekt	Jezuiti	Piaristi
Vznik rehole	1540 – pápežské schválenie Spoločnosti Ježišovej ³⁴	1617 – kongregácia; 1621 – rehoľa ³⁵
Duchovný základ	Ignaciánska spiritualita, služba Bohu a Cirkvi	<i>plán</i> služba deťom a chudobným
Organizácia	Jednotný systém podľa <i>Ratio studiorum</i>	Systém prispôsobovaný poslaniu rehole a miestnym podmienkam
Hlavné zameranie	Humanitné, filozofické a teologické vzdelanie	Počiatkové a stredoškolské vzdelanie, neskôr aj filozofia a prírodné vedy
Jazyky	Predovšetkým latinčina; domáce jazyky najmä v pastoračii a nižšej výučbe	Latinčina a podľa miestnych podmienok aj domáce jazyky
Metódy	Opakovanie, disputácie, rétorické cvičenia, súťaživosť, divadlo	Opakovanie, názornosť, praktické cvičenia, divadlo a hudba
Sociálny dosah	Viacere spoločenské vrstvy, výrazná príprava vzdelancov	Osobitné zameranie na chudobné deti a dostupné vzdelávanie

5.1 Vzťahy, konkurencia a nezhody medzi jezuitmi a piaristami

Pri hodnotení vzťahov medzi jezuitmi a piaristami treba zohľadniť, že obe rehole pôsobili v čiastočne sa prekrývajúcim vzdelávacom priestore. Ich vzťahy preto neboli založené iba na spoločnom úsilí o rozvoj katolíckeho školstva, ale mohli nadobúdať aj podobu konkurencie, najmä pri zakladaní škôl a rozširovaní vyššieho vzdelávania. Spory súvisiace s oprávnením piaristov poskytovať vyššie štúdiá vrátane filozofie sa objavovali najmä v prvej polovici 18. storočia. Postavenie piaristov v tejto oblasti následne potvrdili cirkevné rozhodnutia, ktoré im umožnili rozvíjať aj vyššie formy vzdelávania. Konkrétne

³³ GEJDOŠ, Miroslav. História školstva na Slovensku so zreteľom na sociálnu prácu. Homo et societa wokół pracy społecznej. In *Rocznik naukowy*. Petrus: Krakow 2019, nr. 4, s. 96.

<https://doi.org/10.4467/25436104HS.19.008.12320>

³⁴ *Constitutiones Societatis Iesu*, Rím 1550.

³⁵ *Constitutiones Scholarum Piarum*, Rím 1621.

intenzita vzájomnej konkurencie však závisela od miestnych cirkevných, politických a školských pomerov.³⁶

Významný zlom vo vývoji katolíckeho školstva nastal 21. júla 1773, keď pápež Klement XIV. brevom *Dominus ac Redemptor* zrušil Spoločnosť Ježišovu. V habsburskej monarchii bolo toto rozhodnutie oficiálne vyhlásené 10. septembra 1773. Zrušenie jezuitov znamenalo zásadný zásah do dovtedajšieho systému vzdelávania nielen v Rakúsku a Uhorsku, ale aj vo viacerých ďalších európskych krajinách. Majetok rehole vrátane školských budov a ďalších inštitúcií prešiel pod správu štátu, čím vznikli finančné predpoklady na uskutočnenie pripravovaných školských reforiem. Z majetku zrušenej Spoločnosti Ježišovej bol vytvorený študijný fond určený na financovanie vzdelávacích inštitúcií.³⁷

Zrušenie Spoločnosti Ježišovej sa dotklo jej početnej členskej základne, pričom právne a cirkevné postavenie bývalých členov sa riešilo rozdielne podľa jednotlivých krajín. Keďže jezuiti dovtedy zastávali významné postavenie najmä vo vyššom a univerzitnom vzdelávaní, zrušenie rehole spôsobilo citeľný nedostatok kvalifikovaných pedagógov a vytvorilo priestor na reorganizáciu školského systému. V záujme zachovania kontinuity vyučovania prevzali správu niektorých bývalých jezuitských škôl piaristi a ďalšie rehole, prípadne štátne a diecézne školské orgány. Tieto zmeny zároveň vytvorili podmienky na uskutočnenie rozsiahlych osvietenských školských reforiem v druhej polovici 18. storočia.³⁸

Záver a zhodnotenie

Vzdelávacia činnosť jezuitov a piaristov od 16. do 18. storočia významne prispela k formovaniu duchovného, kultúrneho a spoločenského prostredia na území dnešného Slovenska. Školy oboch reholí boli dôležitou súčasťou katolíckej obnovy, zároveň však predstavovali systematicky organizované centrá vzdelávania, výchovy, vedy a kultúrneho života.

Jezuitské školstvo sa vyznačovalo vysokou mierou organizačnej jednotnosti, ktorú zabezpečoval študijný poriadok *Ratio studiorum*. Dôraz sa kládol najmä na klasické humanitné vzdelanie, rétoriku, logiku, filozofiu, teológiu a osvojovanie latinského jazyka. Jezuitská pedagogika spájala intelektuálnu náročnosť s duchovnou a mravnou formáciou. Prostredníctvom opakovania, disputácií, rétorických cvičení, súťaživosti a školského divadla pripravovala žiakov na duchovnú, kultúrnu i verejnú službu.

Piaristické školstvo vyrastalo zo spirituality svätého Jozefa Kalazanského, ktorú vyjadrovalo heslo *Pietas et litterae* – zbožnosť a vzdelanosť. Piaristi venovali osobitnú pozornosť dostupnosti vzdelania, počiatočnému vyučovaniu a výchove detí zo sociálne slabších vrstiev. Postupne rozširovali obsah výučby o praktické a prírodovedné predmety

³⁶ RIEDEL, Julia, Anna. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 61.

³⁷ KRAPKA, Emil – MIKULA, Vojtech. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Dobrá kniha 1990, s. 275 – 292; LOPATKOVÁ, Zuzana. *Ratio Educationis (1777) ako základný dokument osvietenkej reformy školstva v Uhorsku*. In MARINČÁK, Šimon – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Natio erudita. Školstvo v konfesijnom prostredí na Slovensku v minulosti*. Košice : Centrum spirituality Výchov – Západ Michala Lacka, 2019, s. 206 – 207.

³⁸ RIEDEL, Julia, Anna. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.*, s. 62 – 63.

a podľa miestnych podmienok využívali popri latinčine aj domáce jazyky. Ich školy tak reagovali nielen na náboženské, ale aj na sociálne a hospodárske potreby spoločnosti.

Rozdiely medzi jezuitským a piaristickým školstvom však nemožno chápať ako absolútne. Obe rehole spájali vzdelávanie s kresťanskou výchovou, vyžadovali od učiteľov odbornú pripravenosť a mravnú bezúhonnosť a usilovali sa formovať človeka schopného zodpovedne slúžiť Bohu i spoločnosti. Jezuiti kladli výraznejší dôraz na jednotnú organizáciu, klasické humanitné štúdium a rétorickú prípravu, zatiaľ čo piaristi osobitne rozvíjali sociálne dostupné vzdelávanie a praktickejšie zameranie výučby. Konkrétna podoba ich škôl pritom závisela od obdobia, miestnych podmienok a potrieb obyvateľstva.

Významný bol aj kultúrohistorický prínos oboch reholí. Jezuitské a piaristické školy podporovali rozvoj literatúry, hudby, divadelného umenia, knižníc, tlačiarskej činnosti a vedeckého poznania. Školské divadlo nebolo iba didaktickou pomôckou, ale aj dôležitou súčasťou kultúrneho života miest. Verejné predstavenia, akadémie, disputácie a slávnostné podujatia prepájali školské prostredie s miestnou spoločnosťou a prispievali k šíreniu náboženských, morálnych a kultúrnych hodnôt.

Pôsobenie oboch reholí malo význam aj pre ďalší vývoj školstva v Uhorsku. Jezuitská tradícia organizačne jednotného vzdelávania a piaristický dôraz na jeho sociálnu dostupnosť vytvorili podnety, ktoré sa uplatnili pri neskorších školských reformách. Po zrušení Spoločnosti Ježišovej roku 1773 sa na zabezpečení kontinuity vzdelávania podieľali aj piaristi a ďalšie rehole, pričom školstvo sa postupne dostávalo pod výraznejšiu kontrolu štátu.

Z dnešného pohľadu zostávajú podnetné najmä spoločné princípy oboch vzdelávacích tradícií: chápanie výchovy ako celostného formovania človeka, spojenie vedomostí s mravnou zodpovednosťou, dôraz na osobný príklad učiteľa a presvedčenie, že vzdelanie má slúžiť jednotlivcovi aj spoločnosti. Niektoré dobové metódy nemožno bez výhrad prenášať do súčasnosti, ich úsilie o prepojenie viery, rozumu, charakteru a služby však zostáva inšpiratívne aj pre dnešnú pedagogickú prax.

Jezuitské a piaristické školstvo preto nepredstavuje iba uzavretú kapitolu cirkevných dejín. Tvorí významnú súčasť dejín vzdelávania na území dnešného Slovenska a dokladá, že škola môže byť súčasne miestom odovzdávania poznatkov, duchovnej a mravnej formácie i kultúrneho rozvoja spoločnosti.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Constitutiones Scholarum Piarum. Rím: Congregatio Scholarum Piarum, 1621.

Constitutiones Societatis Iesu, Rím 1550.

Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms, Part IV, ch.1, St. Louis: The Institute of Jesuit Sources, 1996.

LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551 – 1773)*. Pars II. Rím 1988.

Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu Superiorum permissu. Neapoli 1568.

Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu. Rím: Typographia Vaticana, 1599.

Regimini Militantis Ecclesiae. In. *Institutum Societatis Iesu*. Florentiae, 1892.

Literatúra

AUSZ, Mariusz. The Educational Activity of the Piarist Order in the Lithuanian Province in the 18th Century. In *Res Historica*. 2025, č. 59.

<https://doi.org/10.17951/rh.2025.59.981-1009>

BARTUŠEK, Václav. Jezuité a piaristé – sourozenci. In *Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae Pragensis* 2010, tomus I., fasc. 1.

BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Jezuitské gymnázium a učiteľský ústav*. Verbum – Ružomberok 2019.

BIZOŇOVÁ, Monika. *Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17. – 18. storočí*. Kraków 2018.

ČELOVSKÝ, František. Periodizácia dejín rehole piaristov na Slovensku. In Kollár, Pavol (ed). *Návrat k prameňom*. TEXTM: Prievidza 1992.

ČIŽMÁR, Marián. *Kalazanského zbožné školy v Sabinove*. Prešov 2001, s. 43 – 48.

GEJDOŠ, Miroslav. História školstva na Slovensku so zreteľom na sociálnu prácu. Homo et societa wokół pracy socjalnej. In *Rocznik naukowy*. Petrus: Krakow 2019, nr. 4, s. 96. <https://doi.org/10.4467/25436104HS.19.008.12320>

HAJKO, Jozef – ROJKA, Ľuboš. *Dejiny jezuitov v Bratislave do roku 1773*. Dobrá kniha, Trnava 2015.

HERTLING, Ludwig. *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Trnava : Dobrá kniha 1983.

CHALUPECKÝ, Ivan. Piaristické kolégium v Podolínci. In *Pogranicze Polsko-Slowackie – Pobraničie Poľsko Slovenské : Rocznik Euroregionu „Tatry“ 2002*. Ročenka Euroregionu „Tatry“ 2002. Nowy Targ : Związek Euroregion „Tatry“, 2002.

KAČIC, Ladislav. Hudba v školskej hre piaristov na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Musilogica Slovaca*, 2012, roč. 3, č. 2, s. 165 – 194.

KALASANSKÝ, Jozef: *Epistolae selectae*. Roma: Congregatio Scholarum Piarum, 1645.

KLIMEKOVÁ, Agáta. Piaristické školské hry a divadelníctvo. In *Knižnica*, roč. 5, č. 1 – 2, 2004.

KRAPKA, Emil – MIKULA, Vojtech. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Dobrá kniha 1990.

KUDLÁČOVÁ, Blanka. Jezuitské vzdelávanie a jeho špecifika na Slovensku v rokoch 1561 až 1773. In MARINČÁK, Šimon – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Natio erudita. Školstvo v konfesijnom prostredí na Slovensku v minulosti*. Košice : Centrum spirituality Výchov – Západ Michala Lacka, 2019.

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae foundationes : zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Pro Historia: Bratislava 2009.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Ratio Educationis (1777) ako základný dokument osvietenскеj reformy školstva v Uhorsku. In MARINČÁK, Šimon – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Natio erudita. Školstvo v konfesijnom prostredí na Slovensku v minulosti*. Košice : Centrum spirituality Výchov – Západ Michala Lacka, 2019.

- RIEDEL, Julia, Anna. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.* Stuttgart : Steiner (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts-und Wissenschaftsgeschichte, 77), 2012, XIV-611. <https://doi.org/10.25162/9783515105569>
- ROJKA, Ľuboš. Jezuitská pedagogika, filozofia a Trnavská univerzita v Trnave. In. Lichner, Miloš – Grendová, Kristína (eds). *Jezuitské princípy utvárajúce univerzitné vzdelávanie.* Trnavská univerzita 2014.
- SZENTIVÁNYI, Martin. *Curio siora et selectiora variarum scientiarum miscellanea.* Tyrnaviae, 1689.
- VALACH, Július. Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990. In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996. História a súčasnosť.* Prievidza, 1996.
- VOLEK, Peter. Piaristická scholastická filozofia v Uhorsku. Nové rukopisy z archívu v Brezne a ich vzťah k osvieteniu. In *Kultúrne dejiny.* 2025, roč. 16, č. 2. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.2.222-249>

Internetový zdroj:

- BIKFALVI, Géza. A rendalapítók lelki és szellemi öröksége a jezsuita és a piarista oktatásban. In <https://jezsuita.hu/hirek/a-rendalapitok-lelki-es-szellemi-oroksege-a-jezsuita-es-a-piarista-oktatasban-1-resz>.
- BIKFALVI, Géza. A rendalapítók lelki és szellemi öröksége a jezsuita és a piarista oktatásban. In <https://jezsuita.hu/hirek/a-rendalapitok-lelki-es-szellemi-oroksege-a-jezsuita-es-a-piarista-oktatasban-2-resz>.

Softvérové nástroje:

- Microsoft Copilot (GPT-4). Jazykový model umelej inteligencie na spracovanie textov. Microsoft, 2026. Dostupné online: <https://copilot.microsoft.com>
- Poznámka: Nástroj bol využitý ako podpora na jazykovú analýzu, štylistickú úpravu, tvorbu grafov a anglického abstraktu. Autor plne zodpovedá za obsahovú a formálnu stránku textu.

Adresa autora:

prof. PhDr. ThDr. Štefan Lenčíš, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk